

ŞEMSİ AHMED PAŞA
HAYATI VE ESERLERİ

Nimet Bayraktar

Şemsi Ahmed Paşa, İsfendiyar oğullarından Kızıl Ahmed Bey'in torunu ve Mirza Paşa'nın oğludur. Annesi Sultan II. Bayezid (1481-1512)'in kızıdır¹. Şemsi Paşa bu husûsu silsilenâmesinde «Âl-i Osman'a müntesib mâder» şeklinde ifade eder ve ceddinin Halid ibn Velid'e kadar uzandığını söyler. Birbirinden naklen çeşitli kaynaklarda yer alan bu silsilenâme şöyledir² :

«Şemsi olsam nola cihanda, ferid
Hiç mânendi yok dilâver idi
Kâ'benün fethine odur bâdi
Hâlid'i her zaman Resûlullah
Ceng içinde kime uzatsa sinân
Halid'ün oğlu Nuredîn-i şehid
Nuredîn oğlu idi Şemseddin
Oğlu idi o serverün Ya'kub
Sonra Ya'kub'un oğlu oldu Ali
Oğlu İsfendiyâr anun ey yâr
Oğlu İsfendiyâr'un İbrâhîm
Kızıl Ahmed idi anun nâmı
Ahmed'ün oğludur benüm pederüm
Nâm-i pâki Muhammed-i Mirzâ
Hâlid'e çıktı silsileyle peder
Bendesiyüz biz Âl-i Osmân'un
İki ferzend-i ercümendüz biz
Adum Ahmed'dürür benüm ammâ
Mustafâ'dur birâderün nâmı
Zâhîren bir görünmez(üz) ikiyüz

Âl-i Osmân'dan Muhammed Hân
Ceddümüz bende olmuş ol şâha
Cân u dilden olup anun kulı
Şeh Süleymân'a erdi çün devlet
Ben fakir ü hakir ü biçâre
Aldı Sultân-ı Süleyman-himmet
Cedd-i a'lâm Hâlid ibn-i Velid
Sanki sahn-ı vegâda ejder idi
Askere dâlmâ odur hâdi
Göricek derdi işte seyfullah
Can verür sinesinden uçmağa can
Ol şeh idi cihân içinde vahid
Böyle yazmış kitâba ehl-i yalın
Şekl-i Yüsuf'da bir güzel mahbûb
Andan olmuşdu Bâyezid-i Veli
Kastamonî'da eylemişdi karar
Bir oğul verdi ana dahî Kerim
Almış idi cihanda ol kâmi
Benüm anlardan özgedür hünerüm
Dâr-i huld içre server-i şühedâ

1 J.H. Mordtman, «İsfendiyar Oğulları» maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, V/2, 1072-1074.

2 İbrahim Peçevi, *Târih*, İstanbul 1283, II, 11-15; Tayyar-zâde Ahmed Atâ, *Târih*, İstanbul 1291, IV, 113-114.

Âl-i Osmân'a müntesib mâder
İnkırâzı olınca devrânun
Haik arasında ser-bülendüz biz
Şemsi Paşa dahi dünürse nola
İşte geldük geçürdük eyyâmı
Biz birüz nitekim beğim dirdi yüz?
Tahtgâha cülûs etdüğü ân
Hizmet etmiş varup o dergâha
Bile almış varup Stanbul'i
Eyledi bu kuluna çok himmet
Dehr içinde gezerken âvâre
Nâgehân geldi başıma devlet
Nâmeler gönderüp şefâ'at ile
Şeh Süleymân etdi ibrâmı
Niçe yıl anda eyledüm hizmet
Mansıbum Rûm'a etdiler tahvil
Olup anda inâyet-i sultân
Sadr-i izzetde menzilüm buldum
Niçe ma'zûl ü hasta vü biçâr
Vermiş idüm kazâ-i Hakka rızâ
Askerün oldum anda serdârı

Geçinürken bu hâl ile nâgâh
Yâ ilâhî makâmını nûr et
Tahta geçdi gelüp şeh-i âlem
Bendeyi gördüler ki pîr olmuş
Oturak etdiler bize ihsân
Eyle Sultân Selim Han'a du'â
Beni arz etdi istikâmet ile
Aliverdi kemineye Şâm'ı
Bana yâr oldı devlet ü izzet
Anda nâmûsum eyledüm tekmlî
Anadolı'yı etdiler ihsân
Mîr-i mîrân-i Rumelî oldum
Bu cevâbumla buldılar tîmâr
Eyledüm niçe niçe ceng ü gazâ
Bile feth eyledüm Sigevar'ı
Azm-i bâğ-i cinân eyledi şâh
Rûhını rahmetünle mesrûr et
Gussa(lı) diller oldılar hurrem
Gül-i ömri hazân ile solmuş
Pîr yerine geldi tâze cüvân
Farz dur pâdişâha medh ü senâ

Doğum tarihi bilinmemekle beraber, çocukluğunda Enderun'a alınan Şemsi Ahmed Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) hizmetinde bulunduğu³ ve 1580 yılında vefat ettiği dikkate alınrsa, oldukça uzun bir ömür sürmüş olduğu sonucu çıkarılabilir.

Şemsi Ahmed Paşa zamanla terfi ederek sırasıyla avcıbaşı, bölük ağası, müteferrika ve sipahi ağası olmuştur. Şehzâde Mustafa'nın, babasının tahtına göz diktiği hakkındaki rivâyetlerin ortaya atıldığı sırada başlayan İran seferi (1553)'ne Şemsi Ağa sipahi ağası olarak katılmış ve şehzâdenin hükümdar ilân edileceği haberini çavuşbaşı ağa ile beraber İstanbul'a götürmüştür. Şemsi Ahmed Paşa, İstanbul'a gelerek Rüstem Paşa tarafından Padişaha, yeniçerilerin Şehzâde Mustafa'ya temâyülleri olduklarını ve Şehzâde Mustafa'nın da bu fitne-âmez sözlere kulak vermekte olduğunu bildirip, askerini idâresini bizzat Padişahın ele almasını istirham etmiştir. Şemsi Ahmed Paşa bu vak'ayı şöyle anlatır⁴: «Çün Padişah telhisi

3 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, III, 170.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, Ankara 1949, II, 392; İbrahim Peçevi, *aynı eser*, I, 300; Solak-zâde, *Târîh*, İstanbul 1281, s. 521; Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Târîhi*, Mehmed Atâ trc., İstanbul 1329-1336, VI, 38.

kirâ'at buyurdular -Hâşâ Mustafa Han'ım bu küstahlığa cür'et ide ve benim hayatımda böyle bir vaz'-ı nâ-makul irtikâb ide. Bazı müfsidler kendiler mâil olduğu Şehzâdeye mülk münhasır olsun deyü buhtan iderler. Zinhâr bu sözü bir dahi lisâna getirmeyün ve bu makûle mesâviye vücûd vermeyün- deyü tenbîh buyurdular».

Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında, 1551'de Şam, sonra Sivas ve 1554'de Anadolu Beylerbeyliğine tâyin edilmiş ve bir müddet sonra da Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Bu vazife ile Sigevar seferine (1566) iştirâk etmiş olan Şemsi Paşa⁵, bu seferden ve Kanunî Sultan Süleyman'ın vefâtından sonra bir müddet inzivâya çekilmiştir. Âli, Lala Mustafa Paşa sadârete gelince muğber olarak «Ben Şam Beylerbeyi iken o benim zir-i destimde Safed sancağı-beyi idi deyü mansıbindan ferâgat kılup tekâüd oldu» şeklinde kaydetmektedir⁶.

Sultan II. Selim (1566-1574) zamanında yeniden hizmete girerek vezirliğe terfi eden ve musâhib olan Şemsi Ahmed Paşa, Sultan III. Murad (1574-1595) zamanında da padişahın teveccüh ve itimâdına mazhar olarak devşirme usûlünün değiştirilmesinde rol oynamıştır.

Âli, aynı eserinde «Vakta ki Sultan Murad Han ihdâ oldu, mez-bûr tekâüd ile Bolu'da fâriğ bulundu. Hele bir emekdârdır diye istediler, rikâb-ı humâyûnlarına musâhib olmasını ta'yîn etdiler» demektedir⁷.

Şemsi Ahmed Paşa, 18 Muharrem 988 (6 Mart 1580) tarihinde vefât etmiş ve Üsküdar'da deniz kenarında yaptırmış olduğu câminin bitişiğindeki türbesine defnolunmuştur⁸.

5 Solak-zâde, *aynı eser*, s. 573.

6 Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Üniversite Kütüphanesi, T.Y. 5959, vrk. 503b.

7 *Aynı eser*, vrk. 504a.

8 Şemsi Ahmed Paşa'nın ölüm târihi, gördüğümüz kaynaklarda birbirinden farklı olarak verilmektedir. Bunlardan *Beydî Tezkiresi* (vrk. 45b), *Kmal-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi* (vrk. 182b) ve *Kâmûsü'l-â'âm* (İstanbul 1311, IV, 2873)'da 987; *Nâima Târîhi* (İstanbul 1280, I, 108)'nde de 989 olarak kaydedilmektedir. Diğer kaynaklarda da câmin inşâsından bir müddet sonra 988 yılında öldüğü bildirilmektedir. Babinger (*Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* = GOW, Leipzig 1927, s. 105) daha mufassal olarak gün ve ayı ile 6 Mart 1580 târihini vermektedir. Babinger'in Venedik balyozlarının memleket-

«Bugün gözden tolundu Şemsi Paşa» (988)

ve

«Küf-ü Şemsü'l-ma'arif» (988)

mısrâları vefâtına tarih düşürülmüştür.

Şemsi Ahmed Paşa, şâir ve güzel konuşan bir kimse idi; padişahlar sohbetlerinden çok hoşlanırlar ve dâima meclislerinde bulundurlardı. Mustafa Nuri Paşa⁹ Sultan II. Selim'den bahsederken bu padişahın içki ve eğlenceye düşkünlüğünü zikreder ve devlet işlerini Sokollu Mehmed Paşa'ya bırakıp kendisi musâhibi Şemsi Paşa, Celâl Bey ve Bâki Efendi gibi nedimlerle Boğaziçi'ndeki Çubuklu ve Sultanîye mesirelerinde ve diğer neşât-efzâda vakit geçirmiştir der.

Şemsi Ahmed Paşa şikârbazlıkta (avcılıkta) ve silâhşorlukta da çok mâhirdi ve Kanunî Sultan Süleyman'a avlarında dâima refâkat ederdi. Hüseyin Ayvansarayî¹⁰, Âlî'nin *Mehâsinü'l-edeb* adlı eserinden naklen ve Şemsi Paşa'nın kendi lisânından şu hikâyeyi anlatır :

«Ben mantarı gayetle sevdiğimi Sultan Süleyman Han Hazretleri bilirdü. Bir gün şikârgâhda mantarı çok bir mahalle varıldıkta, hasekiyân-ı hâssadan birine mantar devşirmeğe Padişah hazretleri emir buyurup ve bir sürmeli dest-i mâle kodurdup hıfz ettirdi ve Padişah hazretlerinin mantara bu derecelerde rağbetlerini müşâhede ettiğimde, bunca vakitten beri kendim için devşirttiğim mantarları rikâb-ı şâhâneye arz etmediğime te'essüf eyledim. Vaktâ ki avdet olduğunda, ben dahi rikâb-ı şâhânelerinde hem-inân olarak Âsitâne-i Sa'âdet'e karîb gelindikde, mantarı çıkardup bu bendelerine ih-sân ile, senin mantarı sevdiğini bildiğimden senin için saklatdım, deyü buyurdularında hemen rikâb-ı şâhâneye yüz sürüp, bu mertebelerde mazhar-ı iltifât-ı şâhâne olmamın vechini suâle taleb-kâr olduğumda buyurdular ki, senin bu yakında bir hizmetin vardır hezâr böyle iltifâtımıza sezâvardır. Zirâ bundan akdem sayd u şikârimızda hem-rikâbım iken sana bir kıssa hikâyet ediyordum, hitâm bul-

lerine yazdıkları raporlardan almış olması muhtemel olan bu târih, Serez kasasına gönderilen 18 Muharrem 988 târihli hükme uymaktadır (Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, XXXIX, s. 252, hük. 491).

9 Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, İstanbul 1328, I, 102.

10 Hâfiz Hüseyin Ayvansarayî, *Hâdikâtü'l-cevdî*, İstanbul 1281, II, 191.

dukda dedim ki, bugün bir taşıyatur¹¹ göremedik ve bir şikâr dahi bulamadık dediğimde, sen falan mahalde bir taşıyatur gördüm, deyü söylediğinde ben kizbine hamletdim, der-akab ol mahalle avdet olduğunda hakikat dediğin mahalde taşıyatur görülüp sayd olduğunda, kelâmımı kesdirmemek için taşıyaturu söylemeyüp hitâm-ı kelâmımızda haber vermen nezd-i şâhânemde gayet makbûl olmuştur, zirâ avcı beyninde taşıyatur görüldükde haber verilmemeğe tahammül gelmez ve bir an te'hîre kâdir olunmaz iken sen kelâm-ı şâhânemize hürmet idüp sözümlüz faysal bulmadıkça mahall-i şikârı beyân eylemedin, kemâl-i mertebe irfânından olduğu aşikârdır deyü buyurdular».

Aynı zamanda gayet nüktedan olan Şemsi Ahmed Paşa'nın bu husûsiyetine şu hâdise pek güzel bir örnek teşkil etmektedir :

Şemsi Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi iken Edirne'ye yaklaşan İran elçisini, şevket ve kudretini gösterecek bir tantana ile istikbâl eder (17 Şaban 975=16 Şubat 1568). İran elçisi Şahkulu Han, Türk askerinin ihtişâmını kiskanarak ve iğneli bir nükte sarfederek, «— Vallâh ki bu leşkerün ârâyış ü nümâyış ve zib ü ferî hemân bir düğün halkına benzer» der. Elçi bu sözle tabîî o ihtişâmı zâhirî bir yaldızdan ibâret saydığını anlatmak istemiştir. Fakat çok zarif ve nüktedân bir zat olan Şemsi Ahmed Paşa'dan derhal şu cevabı almıştır : «Belî, Çaldıran'dan Taclu Hanım'ı gelin getiren bu askerdir (Taclu Hanım, Şah İsmail'in Çaldıran muharebesinde esir edilen karısıdır)» der¹².

Yavuz Sultan Selim devrinde hizmete girerek, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devirlerinde vezir ve musâhib olarak mühim bir mevki işgal eden Şemsi Ahmed Paşa, bilhassa III. Murad'ın fevkalâde iltifâtlarına mazhar olmuştur. Fakat Âlî, Şemsi Ahmed Paşa'nın, Padişahın bu itimadını sûistimal ederek, Osmanlılardan ceddinin intikamını almak gayesiyle, padişahı rüşvete alıştırdığından bahsetmekte ve şu hikâyeyi nakletmektedir¹³ : «Celb-i mal ve irtişâ mukarrer olduğu gün sarây-ı pâdişahîden makamına kati mesrûr geldi. Koçi nâm kethüdâsını bu kıssadan âgâh idüp mâ-

11 Tavşan.

12 İsmail Hamî Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi*, İstanbul 1948, II, 375.

13 *Künhü'l-Ahbâr*, vrk. 504b.

vâki' her ne ise söyledi : 'Lillâhi'l-hamd Âl-i Osmânî'den Kızıl Ahmedli'nin intikamın aldım' deyü şükr eyledi, hattâ müellif-i hakîr anda hâzır bulunup 'ne vechile intikam aldınız' dedükte; 'Padîşahı rüşvete dadandurdum, hattâ bugün bir yerden kırk bin sikke mikdarı bir büyücek lokma tatdurdum. Hâza, ne padişah rüşvet almaktan feragat ider ve ne mülkü pâyidâr olup kendüsü ikâmet eder, anlar bizi mülk-i mevrûsumuzdan nice dūr etdiler ise ankarib ben de anların kâr-i bâr-i saltanatlarından, mehcûr olmalarına sebeb oldum' deyü tafsîl eyledi¹⁴. Âli, bunun üzerine Şemsi Paşa'ya «Zât-ı âlînz cedd-i pür-şerefiniz Hâlid b. Velid'in halef-i lâyıkınız, târihin haber verdiği vechile Hâlid, Halife Osman'ın hâcibine iki altun sikke vererek hasmından evvel huzûr-ı halifeye girdi ve şu sûretle İslâm'da birinci olarak irtîşâyı icâd eyledi» der, Şemsi Paşa da başını sallıyarak «Çok şeyler bilirsin Âli» cevâbını verir.

Hammer, bu vak'ayı Âli'den naklen anlatmaktadır. Hammer, Şemsi Paşa için «Şetaret-perverliği sâyesinde mazhar-ı iltifat-i Süleymânî olmuş idi. Selim-i sâni'ye av arkadaşlığı ettiği için o daha ziyâde severdi. Lâkin Murad-ı sâlis'e Türkmen Üveys tarafından tavsiye olunarak onun zamanında ikbâli son dereceye geldi. Üveys, padişahın her def'a câmiye azimetinde yağdırılan arzuhalleri ve bu kâğıtlarla beraber verilen akçeleri toplamakda Şemsi Paşa'yı istihdam eyledi... Şemsi Paşa ekseriyâ arzuhalleri toplamakdan ve irtîşâ sûretiyle alınan paraları avlamakdan ibâret olan me'mûriyetini telhîm sûretiyle kendisini (Arzuhal Şahini) tesmiye ederdi» demektedir ki, Hammer'in bu «Arzuhal Şahini» tâbirini İstanbul'daki elçilerden birinin kendi memleketine gönderdiği raporlardan almış olması muhtemeldir¹⁵.

Şemsi Paşa'nın kardeşi ve oğlu da çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Kanunî Sultan Süleyman devrinde Malta fethine serdâr olan ve Sigetvar seferine vezîr-i hâmis olarak katılan Mustafa Paşa, Şemsi Ahmed Paşa'nın kardeşidir¹⁶. Enderun-ı Hümâyûn'da terbiye edilerek kapıcıbaşı ve mirahur, daha sonra 962 (1554/1555)'de Rumeli Beylerbeyi ve 969 (1561/1562)'de vezîr-i hâmis olmuştur.

14 İbrahim Peçevi, *aynı eser*, II, 9; Mustafa Nuri Paşa, *aynı eser*, I, 117.

15 Hammer, *aynı eser*, VII, 9.

16 İbrahim Peçevi, *aynı eser*, I, 31; Solak-zâde, *aynı eser*, s. 573.

Malta'yı fethedemediği için tekaüdlüğünü isteyip hacca gitmiş ve 976 (1568/1569)'da Arafat'da iken vefat etmiştir¹⁷. Mehmed Süreyya Bey, Şemsi Ahmed Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa hakkında da şu bilgiyi vermektedir : «Pederi delâletiyile mirlivâ olup 987 (1579)'de Şehrîzor ve ba'dehu Kıbrıs Beylerbeyi ve 1000 (1591/1592)'de Bolu vâlisi ve ba'dehu yine Kastamonu vâlisi oldu. Almanya muharebesinde Usturgon'da mahsûr kalup muhafaza etdi. Ba'dehu Nahcivan Beylerbeyi olarak 1011 (1602/1603)'de şehid oldu. Hüsn-i hidmet etmişdir»¹⁸.

Şemsi Ahmed Paşa, İstanbul'da Üsküdar'da deniz kenarında bir câmi ve medrese ile bir kasr, Bolu'da bazı hayır eserleri yaptırmıştır.

Şemsi Paşa'nın İstanbul'un Üsküdar ilçesinde bugün de kendi adıyla anılan semtte inşâ ettirdiği külliye, Mimar Sinan'ın eseridir¹⁹. 988 (17.II.1580-6.II.1581) yılında inşâ edilmiş olduğu câmi kapısındaki şu kitâbeden öğrenilmektedir²⁰.

Şemsi Paşa eyledi bu câmi'i bünyâd çün
Umarız kim ola merhûmun yeri dârü's-selâm
Ulviyâ Hâtif görünce dedi kim târihini
Secdegâh olsun Habîbin ümmetine bu makam (988)

Şemsi Paşa Câmii ve medresesi aynı zamanda Kuşkonmaz camii ve medresesi adı ile de anılmaktadır. Halk arasında, buraya kuş konmadığı için bu ismin verilmiş olduğu rivâyet edilmektedir. Bunun, her zaman Boğaziçi rüzgârlarına maruz olan cami ve medresede kuşların yuva yapamamasından kinâye olarak söylendiği düşünülebilir.

Dört asırlık bir tarihe sahip olan câmi ve medrese son zamanlarda pek harap bir hâle gelmişti. Bir biblo kadar güzel olan bu sanat eserinin ihyâsı işini ele alan Vakıflar İdâresi, 1940 yılında yaptırmış olduğu restorasyonla câmiyi esâslı olarak tamir ettirmiş ve medrese kısmında da bazı cüz'i tamirler yaptırmıştır. Medresenin ihyâsı işi,

17 Mehmed Süreyya, *aynı eser*, IV, 375.

18 Mehmed Süreyya, *aynı eser*, IV, 315-316.

19 Nuran İzgi, *Şemsi Paşa Külliyesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, tezler, nr. 3787.

20 Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *aynı eser*, II, 193.

kütüphaneye yapılmak gayesiyle Millî Eğitim Bakanlığı'na devrinden sonra başlar²¹. 2.VII.1947 tarihinde kütüphane olarak kullanılmak üzere Vakıflar İdaresi'nden teslim alınan medrese kısmı, bundan sonraki yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kısım kısım yaptırılan restorasyon ve onarım faaliyetiyle harap vaziyetten kurtarılmış ve bugün önemli bir ihtiyacı karşılayacak hâle getirilmiştir. Gerek Vakıflar İdaresi ve gerek Millî Eğitim Bakanlığı'nın anlayışlı ve müşterek gayretleri sonunda bu çok kıymetli tarihi âbide de harabiyetten kurtarılmış ve yeniden kazanılmış oldu.

Bu çok zarif ve bir kuş yuvasına benzeyen âbideyi ziyaret edenler, «Leb-i deryâda küçük bir câmidir, ammâ o kadar şirin bina olunmuşdur ki, gerüden gören bir kasr-ı müzeyyen zanneder» diyen Evliya Çelebi'ye²² hak verirler. İnciciyan'a göre²³, Şemsi Paşa câmii kubbesinde mutad hilâfına ay şeklinde alem yerine yaldızlı bir güneş şekli konulmuş olduğunu belirtmekte ve bunun, bânisinin Şems (güneş) adını imâ etmek maksadıyla yapılmış olabileceğini kaydetmektedir. Dıştan olduğu kadar içi de pek şirin olan bu câminin kubbe ve kuşak yazıları, yapılan son onarımda, kıymetli hattat İsmail Hakkı Altınbezer tarafından yazılmıştır²⁴. 1940 yılındaki tamirat sırasında câmiye katılmış olan türbenin kapısındaki kitâbe, *Hadîkati'l-Cevâmi ve Mir'ât-ı İstanbul'da*²⁵ şu şekilde kaydedilmekte ise de bugün mevcut değildir.

Türbesini kenâr-ı deryâda
Geçerken bu kenâr-ı deryâdan²⁶
Yâ ilâhî bi-hakk-ı nûr-ı Nebî

Şemsi anıncün eyledi bünyâd
Âşınâlar duâ ile ede yâd²⁷
Nârdan eyie oi kulun âzâd

21 Kütüphaneye olarak kullanılması için Millî Eğitim Bakanlığı'na tahsisi hakkında Bakanlar Kurulu kararı : 16.V.1947, S: 3/5836.

22 Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314-1318, I, 474.

23 Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi-XVII. asırda İstanbul*, trc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1952, s. 298.

24 Türk Ansiklopedisi, «Altınbezer, İsmail Hakkı» maddesi, II, 219.

25 Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *aynı eser*, II, 193; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 55.

26 Bu mısra, Şemsi Paşa'nın divânının, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 2809 numaralı nüshasında (92b) «Geçerken gemiyle deryâdan» şeklindedir ki, vezin icâbı daha doğrudur.

27 Bu mısra ise aynı divânda, «Âşınâlar du'âlarıyla ide yâd» şeklinde geçer ki, vezne uymamaktadır. Ancak ulama ile «du'âlarıyla ide yâd» şeklinde okunursa doğru olur.

«Vakıflar İdaresince, Tanzim Ettirilen Tarihi Makbeler» adlı yazıda²⁸ ise, hâlen yerde kırık ve üç parça olarak bulunan şu kitâbenin türbe kapısı üzerinde olduğu bildirilmektedir.

Ya ilâhî son nefesde Şemsi-i biçârenin
Cürmüne kılma nazar bir amâl yüzün dahi

Şemsi Paşa Câmiî'nin arka tarafındaki kabirler de bu câmiin tâmiri sırasında Vakıflar İdaresi tarafından tanzim ettirilmiştir. Bu mezarlarda 17 kitâbeli taş mevcuttur. En eski mezar Mehmed kızı Ümmühan Hanım'a âittir ve 1030(1620-1621) tarihlidir. Aralarında devrinin stilini temsil eden taşlar vardır.

Şemsi Paşa külliyesinin oniki oda ve bir dershânedan ibâret olan bu medrese kısmı 1953 yılındanberi kütüphaneye olarak kullanılmaktadır. Bu kütüphaneye, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünde (29 Mayıs 1953) halkın hizmetine açılmıştır.

Daha önceki yıllarda, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde toplanmış olan 5000 kadar yeni harfli eser bu kütüphaneye koleksiyonunun nüvesini teşkil etmiştir. Bugün kitap miktarı 21.000'e yükselmiştir.

Medresenin dershânesi bugün okuma salonu olarak kullanılmaktadır. 7x7 m. eb'adındaki dershâne bol pencereleri ve yüksek kubbesi (10 m.) ile gayet aydınlık olduğundan okuma salonu için çok elverişlidir.

Mimâri tarzına uygun olarak döşenen bu okuma salonunda katalog fiş dolapları, kütüphaneye gelen eserler ile süreli yayınların sergilendiği kitap teşhir rafları, okuyucu masa ve iskemleleri ile müraaat kitaplarının yerleştirildiği raflar bulunmaktadır.

Medresenin dershâne kapısı üzerindeki kitâbede şu ayet-i kerime vardır : «Selâmün aleyküm bimâ sabertüm feni'me ukbe'd-dâr» (*er-Rad* Sûresi, 24. ayet).

Medresenin diğer oniki odası (4x4 m.), kütüphanenin idare bölümü, idâre servisi ve kitap depoları olarak kullanılmaktadır.

28 *Vakıflar Dergisi*, II, 402 (Kitâbenin ikinci mısraında vezin bozuktur).

Şemsi Ahmed Paşa, camii yakınında bir de kasr inşa ettirmiştir. Sultan III. Murad için yaptırdığı bu kasrın, câmi ve medreseden önce inşa edildiği, câmi ile medresenin de bu münasebetle yaptırıldığı anlaşılmaktadır²⁹. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan «Defter-i Bostancı»nın³⁰ üç ayrı nüshasında birbirinden farklı olarak «Âbâd kasr-ı hümayûnu», «Şemsi Paşa kasr-ı humayunu» ve «Şeref-âbâd kasr-ı hümayûnu» isimleriyle kaydedilmektedir. «Şeref-âbâd» adlı eserde ise bu kasırdan «Şeref-âbâd», «Şemsi Paşa Köşkü», «Acem Köşkü» ve «Sultan Köşkü» diye bahsedildiği belirtilmektedir³¹.

Başlangıçta «Şemsi Paşa Yalısı» ve «Şemsi Paşa Kasrı» olarak anılan bu yalının sonradan çeşitli onarımlar gördüğü ve yeni isimler aldığı anlaşılıyor. Sultan III. Ahmed (1703-1730) zamanında esaslı bir tâmir görmüş olan bu yalı, bundan sonra «Şeref-âbâd» olarak anılmağa başlamıştır³². Bâzi eserlerde bu kasrın Damad İbrahim Paşa tarafından, Sultan III. Ahmed şerefine yaptırıldığından bahsedilmekte ise de bunun yeniden inşa değil, bir tâmir olduğu anlaşılmaktadır. Kayışdağı eteğinden alınan ve Üsküdar'a doğru uzanmakta olan su da ilkönce bu kasrın bahçesine akıtılmıştır³³.

Devrin büyük şâiri Nedim, meşhur «Şeref-âbâd» gazeli ile Sultan III. Ahmed'i bu kasra şöyle dâvet etmektedir :

Vasf-ı hüsn ü behceti bir vech ile sığmaz dile
Gel Şeref-âbâd-ı gör şevketlü Hünkârim hele
Anlaşılmaz hak bu kim ârâyışı takrîr ile
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü Hünkârim hele
Her nefes âb u havâsı cana canlar katmada
İntisâbınla cihâna nâz u nahvet satmada

29 Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *aynı eser*, II, 192.

30 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y., nr. 8830, 61b; nr. 8865, 60a; nr. 8866, 45a.

31 Ahmet Süheylî (Unver), *Şerefâbâd*, İstanbul 1930, s. 5, 7.

32 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Şemsi Paşa Kasrı*, *Akşam Gazetesi*, 26.VI.1948; Aynı yazar, *Şerefâbâd*, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30.VI.1952.

33 Mehmed Zekî Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971-72, III, 335, 339; Abdülkadir Erdoğan, *Üsküdar su yolu haritası*, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, IV (İstanbul 1940)'den ayrı basım, s. 139-143.

Kangı gün teşrif eder şâhim deyü can atmada
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü Hünkârim hele
Anı zinetlerle bünyâd etdi Sadr-ı a'zamin
Tâ ki açilsun temâşâsıyla tab-ı ekremin
Lutf u ihsân kıl dirîğ etme efendim makdemin
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü Hünkârim hele
Ben kulun sordum Nedimâ'dan anın evsâfını
Vasf u medh etdi be-gayet tarhını eşrafını
Rûha teşbih eyledi hattâ havâ-yı sâfını
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü Hünkârim hele

Şeref-âbâd hakkında diğer güzel bir şiir de Yahya Kemal Beyatlı'nındır.

Şeref-âbâd

O şûh ağlar bugün Kasr-ı Şeref-âbâd'a geldikçe
O nûşânûş günler hâtır-ı nâşâda geldikçe
Ne cûşân-ı şarâb u lâle bir devr-i bahârîydi
Ki hâlâ çeşmeler pür-hûn olur her yâda geldikçe
Gülerdi taht-ı zerrin üzre Cem gülşende güllerle
Sebû-endam sâkiler elinden bâde geldikçe
Dururdu rindler dem-beste, ney dem-beste, vecdinden
Ağaçlıklarda bülbül dürdan feryâda geldikçe
Görür meclisde tıfl-ı nâzikin timsâlini nâzân
Kadeh ber-kef huzûr-ı hazret-i Dâmâda geldikçe
Hayâlinden bakar pûşide-i evrâk olan havza
O şûh ağlar bugün Kasr-ı Şeref-âbâd'a geldikçe

Şemsi Paşa kasrı, çeşitli kaynaklarda, leb-i deryâda, etrafı denize kadar inen kalın ondüleli duvarlarla çevrili bir yer olarak tarif ve tasvir edilmektedir.

Sultan II. Mahmud (1808-1839), 1232 (1816-1817) yılında bu kasrı tamir ve tecdit ettirmiş ve yakınında Adliye Camii'ni yaptırmıştır³⁴.

Büyük şairimiz merhum Yahya Kemal Beyatlı'dan dinlediğime göre Sultan Mahmud ile Keçeci-zâde İzzet Molla arasında şöyle bir konuşma geçer : Keçeci-zâde İzzet Molla bir gün Padişaha, «hayat-

34 Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *aynı eser*, II, 191.

ta iki şeye sâhib olmak isterdim, biri Galata kadılığı, diğeri Şemsi Paşa Kasrı'dır» der. O zaman Sultan Mahmud da, «öyle bir kasra sahib olmayı ben de isterdim» cevabını verir. Bu konuşma bize kasrın güzelliği hakkında fikir vermektedir.

Süâvi de bu yalıda oturmuş³⁵ ve meşhur Çırağan baskınınu buradan yapmıştır. Bu sebeple Sultan II. Abdülhamid bu yalıyı sevmemiş ve onun zamanında yıkılmıştır³⁶.

Şemsi Ahmed Paşa'nın Bolu ili içindeki hayır eserleriyle ilgili vakfiyesinde³⁷, burada yaptırdığı câmi, darü'l-hadis, dersâne, çeşme ve köprüden ve bu yerlerde hizmet göreceklere verilecek gündelikler hakkında açıklamalar vardır. Bu vakfiyede Şemsi Paşa'nın nesebi (17a) ve Üsküdar'daki câmi ve medresesinden de bahsedilmektedir.

ESERLERİ :

Şemsi Ahmed Paşa'nın tesbit edebildiğimiz belli başlı eserleri şunlardır :

- 1 - *Şehnâme-i Sultan Murad* (Tarih-i Dilârâ)
- 2 - *Divân*
- 3 - *Vikâye Şerhi*
- 4 - *İtikadnâme*
- 5 - *Tercüme-i Şurut-i Salât*

Şehnâme-i Sultan Murad : Mevcudiyetini ilk defa Babinger'in eserinden³⁸ öğrendiğimiz Şemsi Paşa'nın bu tarihinin Paris, Viyana ve Roma'da³⁹ üç nüshası vardır. Bunlardan Paris'de Millî Kütüphâ-

35 İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, s. 40.

36 Süheyl Ünver'in ressam Seyyid Bey'den naklen notu.

37 *Şemsi Ahmed Paşa vakfiyesi*, Süleymaniye-Lala İsmail Efendi Kütüphânesi, 737/13. yk. 15b-27b. st. 29. 278x90, 220x60 mm. Nesih. Ayrıca bk. *İstanbul Kütüphâneleri Tarih-Coğrafya yazmaları kataloğu*, İstanbul 1943, s. 901.

38 F. Babinger, *GOW*, s. 105.

39 E. Blochet, *Bibliothèque Nationale, Catalogue des manuscrits turcs*, Paris, 1933, II, 178; G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen handschriften der Kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Viyana, 1865-1867, II, 239; E. Rossi, *Elenco, dei Manoscritti Turchi della Biblioteca Vaticana*, Roma, 1953, s. 323.

ne'deki nüshayı görmüş olan muhterem hocam rahmetli Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç, bilhassa Şemsi Paşa'nın yaşadığı devre âid olan kısmının oldukça mufassal ve mühim olduğunu söyledikleri zaman, bu üç nüshadan hiç olmazsa birinin mikrofilmünü elde edebilmek için teşebbüse geçtim ve Paris'deki nüshanın filmini getirterek inceleme imkânını buldum. Diğer iki nüshanın mikrofilmleri de Süleymaniye Kütüphanesi ve Millî Kütüphane tarafından mübâdele yolu ile getirtilmiştir.

Sözün geçen eser hakkında Paris'deki nüsha esas alınarak aşağıda mâlûmat verilmiştir. Diğer iki nüsha ile karşılaştırmalı olarak yaptığım çalışma sonuçlandırıldığında yayınlanmasına çalışılacaktır.

Şemsi Ahmed Paşa'nın mesnevî tarzındaki bu manzum tarihi, aruzun «mefâ'ilûn mefâ'ilûn fe'ulun» kalıbıyla yazılmıştır.

Eser, Sultan III. Murad'a ithaf olunmuştur (5a, 86b), kitap adı sonlarda (98b), müellif adı ise (8a ve 94a) varaklarında geçmektedir. Kitap adı, Paris nüshasının (1a) varlığında *Tarih-i Dilâra* olarak kaydedilmiştir.

Eserde, münâcât (2b) ve na't (3a)'dan sonra Hulefâ-i Râşidin (3b - 4b), Emevî (11a), Abbâsî (11b), Evlâd-ı Saffâr (11b), Sâmânîler (12a) ve Selçuklulardan (12b) kısaca bahsedilmekte ve Osmanlılara geçilmektedir.

Şemsi Ahmed Paşa, kendi yaşadığı devirden önceki ilk Osmanlı devirlerini, Sultan Osman'dan Kanunî Sultan Süleyman'a kadar (1299-1520), çok muhtasar olarak anlatmaktadır (16a - 21a).

Kanunî Sultan Süleyman devri (1520-1566), eserin en geniş kısmıdır (21b - 78a). Burada Kanunî'nin gazâları ile devrin diğer bazı hadiseleri anlatılmaktadır.

Daha sonra, Sultan II. Selim (78a) ve Sultan III. Murad (86b) devirlerine geçilmekte ve eser Sadriâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın katledilmesi (1579) hâdisesi ile son bulmaktadır (97a).

Şemsi Ahmed Paşa, eserin çeşitli yerlerinde kendisinden de bahsetmektedir. Şehzâde Mustafa hâdisesine oldukça geniş yer vermektedir (54b - 60a).

Paris-Millî Kütüphanesi nüshasının sonunda Necatî, İzârî, Hüdayî, Bakî, Sadî (Farsça), Şeyh Attar (Farsça), İlmî, Zâtî, Zihnî, Emrî, Muhibbî, Azerî, Paşa-zâde Dervîş Bey, Gülşenî, Rahmî, Kul-oğlu, Peyamî, Mesîhî, Haletî, Ahî'den şiirler vardır.

Nüshaları :

- 1 - Bibliothèque Nationale (Paris)-Supplément Turc, nr. 1144. 114 yk., 13 st., 20x13 cm. Nestalik, sahife kenarları çeşitli çiçek motifleri ile süslenmiş, başlık tezhibli, cedveller yaldızlı, cildi kırmızı meşindir.
- 2 - National bibliothek (Viyana), H.O., 22/1 (Flügel, *Kat.*, nr. 1020), 1b - 87a yk.
- 3 - Biblioteca Vaticana (Roma), Barb. Orient., 112. 128 yk., 10 st., 26,5x17,5 cm. nestalik.

Divan, Şemsi Ahmed Paşa, kendi çağının ikinci sınıf şâirlerinden olmakla beraber, nazım tekniği kuvvetli ve aruza hâkimdir. Gazellerinden birçoğunun ekseri mısraları bu bakımdan kusursuzdur. Herhalde, zamanında ve daha sonraki devirlerde şöhreti epey yaygın olduğundan, şiirlerinden örnekler birçok eserde yer almıştır⁴⁰

Şemsi Paşa Divânı'nın çeşitli kütüphanelerde nüshaları vardır⁴¹. İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nde bulunan nüsha (T.Y. 2809) : 93 yk. 14-19 st. 237x145(170x95) mm. Divanî yazı, 1001 hicrî yılında istinsah olunmuşdur. Divân'da 1 münacat, 1 nat, 2 medhiye, 469 gazel, 8 kaside, 9 muhammes, 16 murabba, 4 tarih, 4 kıt'a ve 4 müfred vardır⁴².

40 Bu şiirlerden bazı örnekler Ahî (Üniversite Ktb., T.Y., nr. 2604, 12a), Âşık Çelebi (Âşir Efendi Ktb., nr. 268, 329b), Beyânî (Üniversite Ktb., T.Y., nr. 2568, 45b), Kâf-zâde (Üniversite Ktb., T.Y., nr. 3289, 61b), Kınalı-zâde (Hamidiye Ktb., nr. 1062, 161a), Latîfî (İstanbul 1314, s. 210) ve Riyâzî (Üniversite Ktb., T.Y., nr. 761, 79a) tezkireleri ile Tayyâr-zâde Ahmed Atâ, *aynı eser*, IV, 112; Mehmed Râif, *aynı eser*, s. 55; Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *aynı eser*, II, 194; Şemseddin Samî, *Kâmâsû'l-a'lâm*, IV, 2873.

41 British Museum, Or. 9476; Rossi 218 (No. 255); Flügel I, 615 (No. 649/5); Berlin 333.

42 *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, I, 166.

Bu divanda kendi zamanının bütün edebî aneleri göze çarpmakta, «boyandı» ile «efendi»yi kafiye yapmak gibi eski Türk yarım kafiyesinden gelen husûsiyetler devam etmektedir. Divândaki şiirlerin çoğu gazellerdir. 84. yapraktan itibaren de muhammesler, murabbalar vardır.

Çeşitli kaynakların Şemsi Paşa'nın şiirleri arasında tercih ettikleri bir gazel, onun şiiri hakkında bir örnek olmak üzere buraya alınmıştır :

Bülbül figana başladı evvel-bahârdır
Şeydâlığum benüm yine bî-ihtiyârdur
Su gibi akdı pâyına her serv-kâmetün
Divâne gönlümüz ne acab bî-karârdur
Sakianma mâh-ı nev gibi göster cemâlünü
Görmeğe gün yüzünü çokluk intizârdur
Kaçma budur cihanda güzelden murâd olan
Fırsat deminde âşika bûs-i kenârdur
Tut Şemsi'nün nasihatını olma bî-vefâ
Geçer güzelliğün demi bu rûzgârdur

Vikâye Şerhi : Şemsi Ahmed Paşa bu eserinden «Şehnâme-i Sultan Murad» adlı tarihinde⁴³ :

Murassa nazmîle ser cümle tâpâ
Vikâye metnini şerh itdüm a'lâ

beytinde bahseder.

Bu eserin, Şemsi Paşa'nın el yazısı ile olan nüshasını satın almış olan İbrahim Peçevî Efendi bu husûsu şöyle anlatır⁴⁴ :

«Şemsi Paşa'nın tafsîl-i ahvâli zikrindedir... Bir Vikâye nazmetmiş, Ebüssüüd Efendi'ye imzâ etdirmiş, beş yüz beyit mikdârı vardır. Aynıyle kendi hattıyla olan nüshasını ki, bu hakirin yedinde mazbûtdur. İstanbul'da bir dellâl elinde gördüm, ve Ebüssüüd Efendi merhûmun imzâyı şerifleri şerefine tâlib olup, kırk akçeye aldım.

43 Bibliothèque Nationale-Manuscripts Turcs, Suppl. nr. 1144, 6a.

44 Peçevî, II, 11-14; Atâ, IV, 115; Hammer, türkçe terc., VII, 250.

Kıymetinden dahi rütbesi ma'lûmdur. Kendinin tafsîl-i ahvâli ve silsilesi Halid ibn Velid hazretlerine müntehî olduğu bu ebyâtında mün-deric olmağa aynıyle andan bu mahalle nakletmeği irtikâb etdim»⁴⁵.

Peçevî, Ebüssuûd Efendi'nin bu manzûmeyi otuz kırk yerde tas-hih ettiğini ilâve eder. Hammer de, Ebüssuûd Efendi'nin bu man-zûmeye dâir tenkidlerinin çok mühim olduğunu kaydeder.

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü'ne âid yaz-ma fihristde 712 numarada *Tercümetü'l-Vikaye li-Şemsi Paşa* man-zûm, ta'lik ve 10 varak olarak kayıtlı bulunan eser eskiden zayi ol-duğundan görülememiştir. Bu eserin *Peçevî Tarihi*'nde bahsi geçen eser olması muhtemeldir.

İtikâdnâme : Şemsi Ahmed Paşa'nın bu manzûm risâlesinde mu-kaddimeden sonra kabirdeki ilk sual, haşr ve âsî müminlerin hâli, mizân, Cenab-ı Hak'dan herkese gelen mektup, sırattan geçiş ve in-sanların cennetlik ve cehennemlik olarak ikiye ayrılışı konuları açıklanmaktadır⁴⁶.

Tercüme-i Şurût-ı Salât : Şemsi Ahmed Paşa'nın bu manzûm ri-sâlesinin başında na't ve eshâb-ı güzini medihden sonra sebab-i tel'if kaydedilmektedir. Daha sonra abdestin farzları, sünnetleri musta-habları, mekruhları, abdesti bozan haller, vikâye, guslun farzları, sünnetleri, cumanın, bayramın, ihram ve arifenin sünnetleri, suların neveleri, teyemmüm, ezan ile namazın şartları, sıfatları, vâcibleri, sünnetleri ve namazda mendub olan şeyler konu edilmektedir⁴⁷.

45 Şemsi Ahmed Paşa'nın bu eseri içinde yer alan silsilenâmesi, yukarıda hayatı anlatılırken verülmüştür.

46 Süleymaniye Kütüphanesi-Lâleli 1980/3. 19b-22a yk. 19 st. 205x144, 138x73 mm. Nestalîk, başlıklar kırmızı iledir.

47 Süleymaniye Kütüphanesi - Lâleli 1980/4. 22b-30a yk. 19 st. 205x144, 138x73 mm. Nestalîk, başlıklar kırmızı iledir.